

EX-LIBRIS-URI DE PE CĂRȚILE BIBLIOTECII BATTYANEUM, LEGATE ÎN FRAGMENTE DE MANUSCRISE PE PERGAMENT

DOINA HENDRE BIRO
Alba Iulia

Ex-Libris from the Books of Batthyaneum Library, Bound in Fragments of Manuscripts on Parchment ABSTRACT

Based on the project of one of the directors of the Batthyaneum Library from the early twentieth century, Robertus Szentivány, on book covers bound in with fragments of medieval manuscripts, the article presents three label ex-libris found on them. One belonging to the two main holders of the books from the Batthyaneum Library in Alba Iulia, Cardinal Cristoforo Migazzi, Archbishop of Vienna and Bishop of Vác and Count Ignác Batthyány, Bishop of Transylvania, founder of the institution named after him.

The third is the very valuable ex-libris of another Viennese bishop, Johannes Fabri, active in the 16th century. To these are added some notes and indications of temporary affiliation, which after a thorough analysis could be considered ex-libris.

For this category, the selection is made precisely because it either records the city of Alba Carolina / Alba Iulia, or names found in the comments of specialists in the field of books. These were discovered on materials kept for about 100 years in the treasury of the Batthyaneum Library, until their study began in 2016.

Some of the observations related to the state of conservation were the subject of a first presentation in 2017, during the National Conference of the Romanian Librarians Association, as some of the aspects related to bibliography were presented at the National Conference of Bibliology in 2019. Others appeared during the general inventories, completed at the end of 2019, but not a few, even since then.

Cuvinte-cheie: ex-libris, fragmente de manuscrise medievale, carte, incunabul, copertă, Biblioteca Batthyaneum Alba Iulia, Ignác Batthyány, Christophor Migazzi, Johannes Fabri, Robertus Szentivány

Keywords: ex-libris, fragments of medieval manuscripts, book, incunabulum, cover, Batthyaneum Library Alba Iulia, Ignác Batthyány, Cristoforo Migazzi, Johannes Fabri, Robertus Szentivány

Articolul de față prezintă trei ex-libris-uri etichetă, primele două aparținând celor doi principali posesori ai cărților Bibliotecii Batthyaneum din Alba Iulia, cardinalul Christoph Migazzi¹, arhiepiscop al Vienei și episcop de Vác și contele Ignác Batthyány, episcop al Transilvaniei, fondator al instituției care îi poartă numele. Al treilea este foarte valorosul ex-libris al unui alt episcop

¹ Christoph Bartholomäus Anton Migazzi von Waal und Sonnenturm (1714-1803).

vienez, Johannes Fabri², activ în secolul al XVI-lea. Acestora li se adaugă câteva însemnări și indicii de apartenență temporară, care la o analiză aprofundată ar putea fi considerate ex-libris-uri. Pentru această categorie, selecția este făcută tocmai pentru că, fie consemnează orașul Alba Carolina / Alba Iulia, fie nume întâlnite în comentarii ale specialiștilor din domeniul cărții. Aceste însemne de proprietate au fost descoperite pe materiale păstrate circa 100 de ani în tezaurul Bibliotecii Batthyaneum, până la începerea studierii lor în 2016. O parte din observațiile legate de starea de conservare au făcut obiectul unei prime prezentări în anul 2017, în cadrul Conferinței Naționale a Asociației Bibliotecarilor din România, după care o parte din aspectele legate de bibliologie au fost prezentate în cadrul Conferinței Naționale de Bibliologie în 2019. Alte observații au apărut pe parcursul inventarelor generale de la Batthyaneum, finalizate la sfârșitul anului 2019, dar nu puține, chiar de atunci încolo³.

Totul a pornit de la proiectul unuia dintre directorii Bibliotecii Batthyaneum de la începutul secolului XX. Preocuparea sa principală a fost aceea de valorificare a manuscriselor. A reușit în bună măsură, prin redactarea unui catalog complex, care analizează peste 700 de manuscrise, de la cele medievale, la cele de sfârșit de secol XVIII⁴. Catalogul încă valabil, a devenit principalul instrument de lucru pentru bibliotecari și cercetători ai domeniului. Abia în 2018 a fost înnoită și modernizată, în concept și conținut, evidența manuscriselor medievale occidentale românești, printr-o apariție editorială de excepție⁵.

Probabil, tot în intenția de-a valorifica prin catalogare și fragmentele de manuscrise medievale, care serveau în acel moment drept coperti pentru cele peste 150 de cărți din secolele XV-XVII ale bibliotecii episcopului Batthyány, directorul Robertus Szentivány a realizat o lucrare complexă și îndrăznească, aceea de detașare a copertilor semnalate și de relegare a cărților, în noi coperte din piele și mucava. În paralel a dat la legat alte zeci de serii de periodice și toate cărțile instrument, nu înainte de-a le consemna în liste și registre și de-a asigura o minimă conservare a materialului recuperat. Fiecare copertă a fost așezată separat în cămăși de protecție pe care a scris cota cărții și începutul titlului, sau / și autorul și le-a depozitat în noul spațiu destinat adăpostirii celor mai valoroase colecții din Batthyaneum, numit Tezaur.⁶

Aceste fragmente de manuscrise, fac din 2016, obiectul unei duble cercetări efectuate simultan: cea a cercetătorului Adrian Papahagi, care studiază

² Johannes Fabri (1478-1541), vicar general de Constance, confesor al lui Ferdinand I, din 1530 episcop de Viena.

³ Subliniez contribuția colegelor de la Biblioteca Batthyaneum Gabriela Dănilă și Mihaela Ignat.

⁴ Szentiványi 1958, 368 p.

⁵ Papahagi, Dincă, Mârza 2018, 260 p.

⁶ Dârja 2011, *passim*.

aspectele de codicologie, pentru datarea și autentificarea fragmentelor de manuscrise pe pergament. Subsemnata, caut aspectele ce țin de identificarea cărților, cărora le-au aparținut aceste fragmente, și de restituire a câtora mai multe date bibliografice, consemnate sau nu, în cataloagele mai vechi. Printre acestea, se află însemnări, ex-libris-uri, fragmente de documente manuscrise sau tipărite, utilizate de primul legător ca maculatură, chiar fragmente din carte, în funcție de metoda prin care a fost detașat corpul cărții. Sunt date care pot identifica tipografia, locul unde au fost legate inițial, pot completa informațiile existente privind circulația cărții, în general date necesare la identificarea cărții sau la întocmirea unor studii. Nu în ultimul rând, informațiile au un strâns raport și cu evidența și gestionarea valorilor bibliotecii, căci ele nu sunt plusuri în sensul inventarierii, ci aparțin cărților înregistrate, care în acest moment au dublă copertă. Fiind un studiu care poate lua mult timp, și solicită mulți specialiști, ideal ar fi să se scrie un proiect pentru salvarea acestor materiale cu mare valoare istorică și documentară; în cadrul acestuia să se propună în primă instanță soluții de conservare preventivă și să se traseze etapele unei valorificări imediate. Treptat ele vor putea fi conservate curativ, scanate și de ce nu incluse într-un catalog, sau chiar în două, în sensul abordării separate a fragmentelor de manuscris, separat al cărților. Odată atinse aceste obiective, fragmentele de manuscrise medievale pe pergament ar putea fi înregistrate și puse științific în circuitul internațional, ar fi o întoarcere după sute de ani în spațiile geografice din care provin.

Un director în spiritul fondatorului Institutului Batthyanian

Robertus Szentivány, născut Zeisinger (1880-1961), a absolvit studiile secundare la Budapesta, Bratislava, Esztergom și Viena, iar studiile universitare la *Pazmaneum*, la Viena, apoi Roma, la *Collegium Germanicum et Hungaricum*. Hirotonit preot în 1905, a fost numit capelan la Cluj în 1906, apoi profesor al Institutului de Teologie Catolică din Alba Iulia, *Seminarium Incarnatae Sapientiae*, funcție deținută între 1907 și 1919, alături de cea de custode apoi de director al Bibliotecii Batthyaneum. După 1919 a activat ca paroh în unele localități, și ca profesor la Universitatea din Szeged. Din 1930, până la sfârșitul vieții a predat la universitățile din Szeged, Cluj și Zirc, studiind în paralel Biblia și mai ales manuscrisele Bibliotecii Batthyaneum. Teolog, istoric, profesor universitar și bibliotecar, dar și poet și jurnalist, activitate mai puțin cunoscută, căci semna sub pseudonime în ziarele vremii.⁷

⁷ Magyar Katolikus Lexikon Szentiványi. Arhiva Arhiepiscopală Romano-Catolică Alba Iulia: VI. 30. Kisebb személyi hagyatékok (1800-1990), 2. doboz. <http://gyfl.ro/ro/arhive/arhiva-arhiepiscopal/lista-fondurilor/120-vi-szemelyi-hagyatekok.html> (22.02.2021).

Robertus Szentivány a fost bibliotecar, apoi director între 1909-1919 al Institutului Batthyanian, unul dintre cei mai preocupați responsabili în valorificarea patrimoniului imobil și mobil al prestigioasei instituții. A coordonat ample lucrări de reparații și de extindere, adăugând un nou corp destinat tezaurului, inaugurat în 1912, în care au fost mutate cele mai valoroase unități bibliografice: manuscrisele, incunabilele și colecția Hungarica. În același an a pus bazele primului muzeu de artă sacră, pe lângă cel de științe ale fizicii care funcționase în Observatorul astronomic din același edificiu, deschiderea acestuia făcându-se în contextul celei de-a VII-a sesiune de comunicări științifice a Muzeului Ardelean⁸. Cu acest prilej a organizat și trei expoziții, una de manuscrise medievale, alta de ex-libris-uri, respectiv de legături de carte⁹. S-a afirmat și ca autor al unor articole și studii, printre acestea a studiat în detaliu și publicat cel mai vechi manuscris al Bibliotecii Batthyaneum, *Evangheliarul de la Lorsch*, de secol IX, susținând pentru prima oară afirmația, brevetată ulterior de episcopul Majlath, de complementaritate dintre fragmentul de la Alba Iulia și cel aflat în Biblioteca Vaticana, la Roma. Szentiványi a fost și membru al unor societăți științifice din Franța și Belgia, printre acestea al cunoscutei *Société Française de la Réproduction des Manuscrits à peinture*, calitate în care a promovat valorile bibliotecii, prin studii și articole, dar și prin participare la expoziții universale și achiziționare de cataloage ilustrate de manuscrise de ultimă oră, necesare ca instrumente de identificare. A colaborat cu fotografii Albert Stenárd pentru realizarea de vederi și fotografii ale clădirii și interioarelor, mai ales în 1912¹⁰, dar și a unor manuscrise, imaginile acestea rămase pe plăci de sticlă se păstrează în colecțiile Bibliotecii Batthyaneum.

Ca director la Batthyaneum a îmbunătățit și activitățile legate de evidență și gestiune, introducând numeroase registre de evidență, consemnând toate activitățile de verificare și înregistrare a cărților nou intrate. Totuși, ca paleograf, în contextul transferului de carte în tezaur, care s-a derulat și după plecarea sa, între 1912-1937, a început verificarea fondului existent pe baza cataloagelor întocmite de Andreas Cseresnyés la începutul secolului al XIX-lea, dar a studiat în paralel toate posibilitățile de valorificare a manuscriselor. Preconizând într-o a doua etapă catalogarea fragmentelor de manuscrise medievale, pe care le-a observat și semnalat de-a lungul acestor operațiuni. Era vorba de peste 160 de cărți din bibliotecă, majoritatea tipărituri de secol XVI-XVII, dar și de incunabile, și chiar de cel puțin un manuscris, legate de foști posesori în fragmente, ce aparținuseră unor manuscrise pe pergament, majoritatea, manuscrise muzicale. A organizat această activitate atât scriptic, cât și faptic,

⁸ Dârja 1997, p. 341-365; Hendre-Biro 2010, p. 197-198.

⁹ Kalauz 1912, p. 10-15.

¹⁰ Hendre-Biro 2010, p. 169-188.

prin ținerea registrelor de evidență a cărților intrate și ieșite pentru legare, a facturilor și chitanțelor primite¹¹. Scoaterea copertilor și legarea s-au executat în dotatul atelier al legătorului albaiulian Sabin Solomon, care a legat în același context și principalele instrumente de lucru existente, indexuri, cataloage, ca și importante colecții de periodice. După returnarea cărților și recuperarea copertelor, cu tot conținutul lor, Szentivány le-a așezat în cămăși din hârtie, pe care a scris cota, cu mici excepții și prima parte a titlului sau autorul. Astfel, acestea au devenit documente de sine stătătoare, grupate în trei dosare pentru viitorul studiu, pentru care nu a mai avut timp, pentru studiul paleografic.

Între etapele lungi și metodele de lucru abordate

După ce am identificat pe rând, în tezaurul bibliotecii dosarele cu aceste cămăși, am trecut la analiza și consemnarea stării lor de conservare¹², la desprăfuirea și aranjarea lor în noi cămăși, în trei dosare diferite, alături de cele originale. După care am trecut la verificarea la raft a titlurilor cărților, având cota drept prim indiciu. Prima concluzie a fost, că pe cărțile nou legate figurează aceeași cota ca și cea pe coperta inițială. Identificarea cărților și a titlurilor complete, s-a făcut pe mai multe planuri și mijloace, iar datele obținute au fost verificate și coroborate: 1. După cota sau/și după titlul înscris pe cămașa fragmentului manuscris a copertei detașate de pe carte. 2. Completarea titlului cu ajutorul fișelor mobile, a seriei Antiqua, care se referă la cărțile de secol XVI-XVIII ale bibliotecii. 3. Registrul de inventar. 4. Diferitele cataloage avute la îndemână. 5. Prin internet, în alte biblioteci care ar avea cartea în colecție. 6. Prin registrele întocmite de Szentivány, care conțin cărțile date la legat, multe, având și prima parte a titlurilor înscrise. 7. Prin fotografierea textului și mărirea cu lupă. 8. Verificarea datelor la raft, după cotă și titlu. 9. Cazul verificării însemnărilor și a ex-libris-ului text, este mult simplificat pentru manuscrisele și incunabilele decopertate, căci acestea sunt înscrise în cataloagele bibliotecii. O șansă a fost participarea la inventarul general efectuat între 2018-2019, un bun prilej de a identifica atât cărțile relegate, cât și pe cele care deși au copertele din pergament nu au mai fost schimbate. Dorim să semnalăm un aspect inedit, la fel de important pentru o evaluare viitoare științifică și financiar-economică a colecțiilor deținute, atât pentru identificarea amplasării cărților, cât pentru cercetarea științifică ulterioară: au fost legate seriile de cărți și periodice de secol XIX, cărți nelegate sau cu legătura deteriorată, dar și manuscrise și acele cărți care erau legate în fragmente de manuscrise medievale pe pergament și în același timp, aveau o stare de conservare precară¹³.

¹¹ Ms. XI 386, Ms. XI 389, Ms. XI 390, Ms. XI 455, Ms. XI 472.

¹² Știrban 1999, p. 393-400; Hendre Biro 2010a, p. 13-21.

¹³ *Ibidem*.

Vom sublinia și importanța cunoașterii acestor etape, în evaluarea stării de fapt actuale a colecțiilor bibliotecii, într-un moment dat, ca cel al inventarelor, căci aceasta nu mai corespunde scriptic, ci doar faptic cu momentul de dinaintea consemnatului transfer. Totul, pentru a se evita considerarea fostelor coperti din pergament plusuri în gestiune și înregistrarea lor ca atare, atâta timp cât ele poartă cotele cărților decopertate și relegate, aflate la raft. Deci evitarea dublei înregistrări în gestiune. Căci, între 1800-1826, Andreas Cseresnyés, unul dintre bibliotecarii Batthyaneum-ului a redactat cataloagele și a indexat cărțile bibliotecii fondatorului, cele 18.200 de volume, cărora le-a aplicat cote după care și în prezent poate fi reperată majoritatea cărților în Aula Magna. Nu mai este însă cazul celor circa 2000 de unități bibliografice transferate în tezaur, care au primit cotele numite „cote recens”, pe baza cărora sunt identificate. Aceste cote sunt înscrise atât în catalogul de manuscrise cât și în cel de incunabule, frecvent utilizate ca instrumente de lucru. Locurile rămase goale din Aula Magna, au fost completate chiar atunci, cu titluri noi, selectate exhaustiv, mai degrabă după format, din cantitatea mare de cărți donate în întreg secolul XIX de episcopi, canonici și profesori. Sunt și acestea re-indexate de bibliotecarii începutului de secol XX.

Cele mai noi informații, care consemnează cazuri similare în colecții de bibliotecii au fost publicate într-un articol, în care, pornindu-se de la analizarea copertelor de pergament aflate pe cărți ale Bibliotecii Academiei Române, autoarea studiului generalizează, considerând că legătorii ar fi utilizat fragmente de pergament recuperat pentru înlocuirea copertelor uzate ale cărților, ca învelitori pentru scoarțe, pentru cotor sau ca file de forță¹⁴. Precizează că cercetările codicologice au dovedit că aceste fragmente de manuscrise pot fi contemporane cărților legate, majoritatea celor din colecție fiind din perioada secolelor XV-XVI sau chiar și mai timpurii. În cazul cărților, care păstrează copertele din manuscrise pe pergament, studierea lor ar permite reconstituirea textului redat în cerneală neagră și roșie, apartenența la un anumit manuscris și poate chiar date despre proveniența fragmentului de pergament al unei cărți, despre circulația cărții sau/și despre locul de realizare a legăturii¹⁵. Aceste aspecte sunt analizabile și pe mult mai vastul fond al Bibliotecii Batthyaneum, chiar în contextul diferit al locului și momentului actual.

Ex-libris-uri și însemnări de proprietate pe copertile înlocuite

Despre ex-libris-urile Bibliotecii Batthyaneum, s-a scris peste un secol, atât de bibliotecari, cercetători, cât și de buni specialiști ai genului¹⁶, chiar

¹⁴ Albu 2018, p. 302-304.

¹⁵ Muckenhaupt, Rozsondai 1999, p. 192-244.

¹⁶ Mârza 1988; Mârza 1994; Mârza 1995; Mârza 1987; Mârza 1990; Mârza, Mârza 1995; Rădulescu, Mârza 1983; Rădulescu, Mârza 1985; Selecká, Monok 1997; Gudor 2009; Dârja 2011.

pasionați de această etichetă, care este atât însemn de proprietate cât și obiect de artă pentru colecționari¹⁷. Am citit tot ce am găsit despre activitatea lor, o parte regăsindu-se în bibliografia anexată. Astfel încât mă voi referi doar la ex-libris-urile uitate pe dublurile fostelor coperti de pergament. Deși materialele descoperite în cele trei dosare menționate la începutul acestui studiu, notate de la A-C, au cămășile numerotate, de data aceasta, fiind vorba despre cărți înregistrate în inventarele bibliotecii, vom folosi ca reper cota inițială dată de Cseresnyés (mai departe prescurtat Cs.) rămasă aceeași. Mai puțin în cazul cărților mutate în tezaur, la începutul secolului XX, care au primit cote noi, sub care figurează în cataloagele de specialitate.

D3 VI 20. După însemnarea lui Robert Szentivány de pe cămașa în care a fost pusă coperta cărții *Saracenica sive Moamethica*, cu comentariul „könyvtári jelzésű könyvről lefejtett boríték” (cota de bibliotecă de pe care a fost scoasă coperta) am trecut la identificarea titlului complet, mai întâi pe internet (Aula Magna fiind sigilată în acel moment pentru inventar, iar după începerea inventarului în acest spațiu, prin confruntarea cu cartea la raft. Aceasta este: Friederich Sylburg, *Saracenica sive Moamethica in quibus Ismaeliticae seu Moamethicae sectae praecipuorum dogmatum Elenchus: ...*, [Heidelberg], 1595. Apoi la analiza copertei din pergament, dublată cu hârtie, care este un fragment dintr-un calendar, corespunzător lunilor ianuarie și februarie, cu textul scris recto-verso, cu cerneală neagră și inițiale roșii și albastre. Pe hârtia lipită în interior am găsit o însemnare probabil a ultimului posesor al cărții, înainte ca aceasta să intre în biblioteca episcopului Batthyány: „Reverendus D. Blum¹⁸ pie obiit anno 1780 die 31 maji [...] horam circiter media 4ta matutina. A. Carolina Custos canonicas”. Faptul că a aparținut unui canonic de la Alba Iulia, mi se pare o informație deosebit de importantă. De văzut însă, dacă i-a aparținut lui Blum sau canonicului custode, fapt ce ar transforma însemnarea, într-un fapt consemnat, acela al decesului confratelui său. În funcție de numele pe care îl putem afla din documentele capitlului și de interpretare vom ști, dacă ne aflăm sau nu, în fața unui ex-libris sau a unei însemnări evenimentiale. Idee susținută de a doua însemnare, identificată pe partea exterioară a copertei, un posibil supra-libros, după ce aflăm numele canonicului custos. Data consemnată aici pare mult mai importantă decât prima: „Ad 1780 - A. Carolina, die 21 juny” - urmată de un text criptat, format din litere majuscule separate de puncte: C.E.Le.E.C.K.M.M.V. / pro[?] E:D. et M(?)C.E.” Deși la prima vedere este consemnat doar locul și data, am recunoscut un eveniment întâmplat la exact o săptămână, adică pe 28 iunie 1780, și anume ziua în care Maria Thereza l-a numit pe Ignác Batthyány, în acel moment mare prepozit de Eger, episcop de

¹⁷ Mârza, Știrban, Bogdan 2019, 140 p.

¹⁸ Canonicul D. Blum, apare în documente ale Arhivei Istorice ale Bibliotecii Batthyaneum.

Transilvania. Este posibil, ca însemnarea să aibă o legătură cu evenimentul de importanță religioasă, devenit de importanță istorică, chiar și pentru noi¹⁹?

G3 VI 26. *Mercurii gallobelgici succenturiati sive Rerum...* Deși nu am finalizat identificarea titlului complet, am selectat și această carte, a cărei informații ni s-au părut importante: pe partea superioară a primei coperte apare însemnarea „Altissimi D.no. Iancovic“, iar mai jos, „Dominus vobiscum“, în majuscule. Coperta a fost consolidată în interior cu resturi dintr-o tipăritură germană, peste care este lipit un fragment de scrisoare sau de document, cu o semnătură greu lizibilă. În rest, pe fragmentul de manuscris pe pergament, textul este scris cu litere mari, umplute, conturul lor șters, aspectul de îmbrunare a cernelei fiind vizibil.

Un alt aspect, pe care am dorit să îl aducem în discuție, se referă la un posesor, care apare consemnat pe cel puțin trei cărți, astfel însemnările lui pot fi considerate ex-libris-uri. Este vorba despre Johannes Leonhardus Fleiner din Praga. Pe două cărți a făcut însemnarea în aceeași dată, 16 februarie 1616, pe a treia mai devreme, la 21 ianuarie 1616. Și fapt constatat, pe una dintre copertele scoase, figurează și ex-libris-ul blazon al ultimului posesor, Ignác Batthyány. Este un blazon compus din armele familiei sale, pelicanul hrănindu-și puii și leul cu sabia între dinți, surmontate de însemnele de episcop, mitra, sau infula și crosa. De văzut la raft, dacă și pe cele două cărți a lui Fleiner semnalate este lipit ex-libris-ul episcopului. Placa de cupru a ex-libris-ului episcopului se conservă în colecțiile Bibliotecii Batthyaneum, astfel, am putut compara elementele heraldice de pe placă, cu cele ale ex-libris-ului etichetă existent în colecția instituției, prezentat de posesor în două maniere, semnat cu inițialele sale în colțuri sau nesemnat. Am constatat, că nu există diferențe heraldice, că s-a folosit această placă gravată, chiar dacă a folosit o hârtie tăiată diferit sau de calitate mai bună. Deci, că a avut un ex-libris etichetă utilizat după circumstanțe: nesemnat, pentru lipirea pe cărțile bibliotecii și semnat pentru cărțile oferite.

U3 VI 20, Lagus, *Methodica iuris*, Lugduni, 1566. Titlu complet: Conradus Lagus, *Methodica Iuris Utriusque Traditio*, Lugduni, Gryphius, 1566. Fragment de manuscris muzical pe pergament. Pe fața primei coperte, peste liniile roșii ale portativului și textul în latină, este lipită o etichetă pe care se află titlul complet, scris cu cerneală ocră iar pe cotor, eticheta și cota, care corespunde cotei actuale. Pentru consolidarea copertei s-a utilizat ca material de umplură carton și fragmente dintr-o carte de astronomie. Pe partea superioară a primei coperte, apare însemnarea devenită ex-libris text: „Johannes Leonhardus Fleiner, Praga 16. Februar. Anno Epoche **CIO. IOC. XVI.** [1616]”.

Q3 VII 7. P. Aerodii Andega, *Decretorum Rerumque...* are formatul în octavo, iar coperta cărții este realizată dintr-un fragment de manuscris, dublat cu

¹⁹ Biró 1941, p. 4.

un fragment de text tipărit. Pe foaia de gardă apare însemnarea: Joannes Leonhard Fleiner. 21 ianuar. Anno 1616.

D5 VI 11. *Bonus consilium querendum...*, avea coperta dintr-un fragment de manuscris muzical pe pergament. În interiorul acesteia, sub hârtia parțial smulsă transpare un text scris cu litere mari, negre și roșii, o inițială mare, plină, roșie, având central, însemnarea, Joannes Leonhardus Fleiner, Pragmae, 16 Februar. Anno Epoche **CIOIOCXVI** [1616]. În interior este un alt fragment cu text pe tema astronomiei tipărit cu caractere latine, dar și un mic fragment de manuscris, afectat fizic și chimic cu o mică etichetă. Pe fața primei coperte se află cota Cs. D5 VI 11, aceeași care se vede și pe cotor. Cartea are o dublă valoare, una dată de însemnarea de mai sus, cealaltă de ex-libris-ul blazon al episcopului Ignác Batthyány.

D5 V 12. *Incipit dialogus qui vocatur scrutinium...* este textul notat de Szentiványi pe cămașa conținând fragmentele de manuscrise, care au învelit cartea cu cota Cs. D5 V 12, și corespunde incunabilului inclus de Elemér Varjú²⁰ în catalogul său sub titlul Sancta Maria de Paulus: *Dialogus qui vocatur Scrutinium scripturarum*, Argentorati, cca. 1470, având drept referințe Hain 10763 și cota Cs., menționată. Același indică textul colofonului: *Incipit dialogus qui vocatur Scrutinium scripturarum compositus per Reverendum Patrem Dominum Paulum de Sancta Maria magistrum in theologia*. La Petrus Kulcsár²¹, incunabilul apare sub poziția de catalog 424, corespunzând cotei recens, Inc. V. 61, cu titlul prescurtat, Paulus de Sancta Maria: *Scrutinium Scripturarum* și cu anul modificat, devenit 1471. Kulcsár confirmă textele însemnărilor menționate de Varjú, precizând: „In interiore parte tegumenti vidit adnotationem manu S. XV.: „legavit istum librum Monasterio Cellae Mariae Magister Paulus Wan Sacrae theologiae doctor, canonicus ecclesie Pataviensis et confrater“, „Iste liber est Monasterii Celle Marie in Austria et emptus anno 1492“ și în sfârșit, însemnarea „Eodem tempore: Sum Cellae Mariae“. Kulcsár, care a întocmit catalogul de incunabile ale Bibliotecii Batthyaneum după relegarea cărților aflate în discuție, preia și următoarea informație de la Varjú: „Varjú dicit tegumen ligneum esse et tegumento agglutinatam esse tesseram „ex libris Christophori Migazzi“. Această precizare ne face să înțelegem, că între scoarțele de lemn ale copertei incunabilului pe care se afla și ex-libris-ul lui Migazzi, se află un număr important de fragmente de hârtie și de pergament, de dimensiuni și conținuturi diferite, colectate ca într-un dosar, pe măsura efectuării noilor legături.

Urmând aranjarea efectuată de cercetătorul Adrian Papahagi după tipul de scriere, avem „1.a - 17 mici fragmente de texte pe hârtie, probabil din același

²⁰ Varjú 1899, p. 72; Batthyaneum III, p. 51.

²¹ Kulcsár 1965, p. 81.

manuscris. 1.b - 14 fragmente în maghiară, printre acestea o scrisoare datată 1658. 1.c - două fragmente de manuscris muzical pe pergament. 1.d - 10 fragmente de pergament, unul fără text, vizibile urme de clei și datat 1693⁴. Aspectul spongios al lemnului dovedește un puternic atac de carii, acum stopat, vizibil atât la nivelul lemnului, al hârtiei care îl dublează cât și a foi de gardă.

Ex-libris-ul etichetă a lui Migazzi, tăiat și lipit peste fragmentul de manuscris latin, are următoarea distribuție a componentelor: la bază, un text conținând funcțiile acestuia *Christophorus S:R:E: Presbyter Cardinalis á Migazzi de Waal et Sonnenturm, S:R:J: Princeps Archi-Episcopus Viennensis Episcopat' Vaciensis perpetu' Administrator, Cathedraliu' Ecclesiarum Tridentinae, Brixine[n]sis et Olomucensis Canonic', nec non utriúsq Sacratissimae Cesareae et Regio Apostolicae Majestatis actualis intim' Stat' Consiliarius*, central blazonul, iar deasupra deviza: *Dominus assumpsit me*.

... per nos doctorem Joannem Fabrum episcopum Viennensem ...

În alt loc din bibliotecă, probabil din cauza formatului mare, se află blatul primei coperte din lemn al unei cărți, prevăzute cu lanț, având pe partea exterioară urme de piele, pe cea interioară de hârtie smulsă. Cota incertă nu m-a ajutat să o identific (încă), căci a trebuit să verific trei variante incomplete: pe o etichetă mică o cotă Cs., E5 I 7 sau E5 I 6. Unei alte cote Cs., scrisă cu ocră, B5 V (...), căreia îi lipsește ultima cifră. Tot pe această suprafață am găsit și cifra 187 scrisă pe o etichetă mare, albastră. Doar jumătate din textul tipărit s-a păstrat pe hârtia crem rămasă lipită pe partea dreaptă a blatului, cealaltă jumătate a fost smulsă de sus în jos. În timpul transcrierii textului am făcut o primă analogie cu ex-libris-ul înregistrat sub numărul de inventar 4137(1), care a fost expus temporar în 1912 în sala Temesváry și în 2014 în spațiul expozițional al Bibliotecii Batthyaneum. Am realizat, că este ex-libris-ul episcopului Johannes Fabri. Cum în acel moment nu aveam acces la colecția de ex-libris-uri a bibliotecii fiind în inventar, l-am căutat și găsit pe internet, atât ca ex-libris a lui Fabri, cât și transcris în cartea lui Bernard Pez, *Triumphus castitatis seu acta et mirabilis vita venerabilis Wilburgis*²². Aceste informații mi-au permis compararea provizorie și completarea cuvintelor care lipseau din textul ex-libris-ului găsit, pe care le prezentăm mai jos, între paranteze :

Emptus est iste liber [per nos Doctorem]
Joannem Fabrum [episcopum Vienne[n]]
sem et coadiutore [m noue ciuitatis]
Gloriosissimi e clem [entissimi Romanor]

²² https://books.google.ro/books?id=o7DT30UGuCYC&pg=PA40&lpg=PA40&dq=est+iste+liber+ioannem+fabrum&source=bl&ots=YBWQuJi8_N&sig=ACfU3U2kelXaKIu2o3SRaXbsZ5Eg2lA9w&hl=fr&sa=X&ved=2ahUKEwilxNWWnYvoAhXMBhAIHfe6D8MQ6AEwAXoECAgQAQ#v=onepage&q=est%20iste%20liber%20ioannem%20fabrum&f=false (29.01.2021).

*um/ Hungariae/ Bohemi [que (et)c. regis et archi]
 ducis Austrie Ferdinandi [pientissimi a consi]
 lijs et a confessionibus: et [quidem non ea pecu]
 nia/ que ex proventibus et [censib[us] episcopatus]
 provenit. Sed ea quam ex [ea pecunia que ex]
 laboribus aliunde accepim [: proinde liberum/
 est nobis donare et legare [cui voluerimus:]
 Donamus igitur eund [e(m) Collegio nostro]
 apud Sanctu(m) Nicola [(um) ordinamusq(ue) vt]
 ibi in perpetuu(m) stu [de(n)tibus vsui sit,]
 iuxta statuta et pres [cripta nostra:]
 actum Vienne in [Episcopali]
 Curia prima die Septem
 (bris) anno MD[XXXX]²³.*

Mai jos, redăm și textul ex-libris-ului lui Joannes Fabri aflat în colecția Bibliotecii Batthyaneum, transcris ulterior, deși textul este identic cu cel găsit pe internet ²⁴:

„Emptus est iste liber per nos Doctorem Joannem Fabrum episcopum Vienne[n]sem et coadiutorem noue ciuitatis gloriosissimi [et] clementissimi Romanorum, Hungarie, Bohemieq[ue] [et]c. regis ac archiducis Austrie Ferdinandi pientissimi a consilijs [et] a confessionibus: et quidem non ea pecunia que ex prouentibus et censib[us] episcopatus prouenit, sed ea quam ex honestissimis nostris laboribus aliunde accepimus : proinde liberum est nobis donare et legare cui voluerimus : donamus igitur eunde[m] Collegio nostro apud Sanctu[m] Nicola[um] ordinamusq[ue] vt ibi in perpetuu[m] stude[n]tibus vsui sit, iuxta statuta et prescripta nostra: actum Vienne in Episcopali Curia prima die Septembris, anno salutis, M.D.XXXX]».

Tot în spațiul virtual se află ex-libris-ul lui Joannes Fabri într-un articol privind colecția de ex-libris-uri etichetă a Bibliotecii Batthyaneum redactat sub formă de catalog de Ileana Dârja, despre care știam că a fost întocmit, dar nu și publicat. Aici, sub poziția 86 sub care este descris, anul de realizare apare de două ori ca fiind 1530, cu toate că în comentariul introductiv anul de realizare al ex-libris-ului este corect consemnat, 1540²⁵.

Recent, reluând cercetarea pentru identificarea cărții căreia îi aparține acest ex-libris, am găsit textul integral al ex-libris-ului lui Fabri, cu anul 1540, la sfârșitul primei anexe al unui alt articol al autoarei, despre incunabule considerate inedite²⁶. Textul, semnalat doar ca însemnare de proprietate, fără a i se aminti explicit funcția de ex-libris, este redat după colligatele cu o singură cotă recens, Inc. VII 15 coll. 1-13 și o singură cota Cs., C5 V 18, consemnate de Kulcsár în catalogul său fie ca incunabul, fie pe lista posibilelor incunabule, dată

²³ <https://www.dorotheum.com/en/1/664529/> (22.02.2021).

²⁴ Registru obiecte muzeale, ex-libris înregistrat sub numărul de inventar 4137(1).

²⁵ Dârja 2011.

²⁶ Dârja 2006, p. 71-85.

în anexa B: (B-40, 562, 380, 158, 257, B-13, 285, B-37, 406, 522, 139, B-39). Rămâne să mai verificăm la care dintre colligatele enumerate se referă însemnarea de proprietate amintită.

Verificând lista *Possessores antecedentes* din catalogul lui Kulcsár, am constatat, că acesta semnaleză existența ex-libris-ului lui Fabri, pe un singur incunabul, cel înregistrat sub cota recens, Inc. V. 18 și Cs., C I. 5. La bibliografie este trecut chiar și micul catalog al expoziției de ex-libris-uri organizată de R. Szentiványi la Batthyaneum, în 1912, citat mai sus. Considerăm oportun să consemnăm și titlul incunabulului, aflat în catalogul amintit sub numărul 517, tocmai pentru ex-libris-ul etichetă al episcopului vienez Joannes Fabri: „Strabo, *Geographia*, Venetiis, Vendelinus de Spira, 1472. HC 15 087.; BMC V. p. 161. Chart. Chart., teg. 1. c. o. cum catena. Illuminatum. ___ Ötvös scribit: Hic liber quondam pertinebat ad Iohannem Fabri, episcopum Vindobonensem. Kalauz p. 15. n. 1.; Cs C; I. 5.; SR Inc. V. 18.”

În articolul despre incunabule inedite, deja citat, ne-a atras atenția printre altele și mențiunea unor posibile atribuiri greșite, cel puțin al unui incunabul care apare la Hain sub 3003, la care Varjú precizează, că acelui incunabul îi lipsește finalul²⁷. Dincolo de posibile erori, pe care nu suntem în măsură să le evaluăm în acest moment, am realizat, că foile lipsă invocate s-ar putea afla chiar printre materialele recuperate de pe copertele detașate, și că în general acestea ar putea clarifica și aspecte de datare și de atribuire controversate, cu atât mai mult cu cât până în prezent, am identificat cotele a cel puțin șapte incunabule și unui manuscris, deocamdată, cercetarea aflându-se în curs.

... Și o încheiere patetică, prin cuvintele lui Robertus Szentivány, care descrie perfect locul în care au stat inițial manuscrisele și incunabulele

„Camera simplă de la balconul sălii mari a bibliotecii Batthyány induce la rândul ei o mulțime de amintiri istorice. Lanțurile care au sunat în urmă cu o jumătate de mileniu pe rafturile câte unei biblioteci din Spiš și codexurile cu legături de lemn par a nu fi chiar atât de străvechi. Când se deschid cărțile uzate și apar inițialele superbe din *Missale Strigoniense*, cimitirul din Csukárd²⁸ și cripta din Bratislava par a prinde viață, pentru a ne prezenta figurile minunaților canonici, magistrul Henrik și Imrefia János, iar alături de ei par a se mișca toți magistralii scriitori și miniatori ai multelor codexuri așezate într-o ordine atât de pacifică unul lângă altul. Ce imagine multicoloră ar avea această mare bibliotecă, dacă s-ar aduna toți autorii codexurilor, despărțiți de sute de ani și mii

²⁷ Varjú, 1899, p. 93. Batthyaneum III, p. 69.

²⁸ Veľké Trnie, azi în Slovacia (n. tr.).

de kilometri! Ce comunitate interesantă ar forma acești vechi prieteni ai adevărului și frumosului!”²⁹

List of illustrations

- Fig. 1a** - D5 VI 11 ex-libris: label, Ignác Batthyány
Fig. 1b - Ignác Batthyány, portrait, Széchényi Library Budapest
Fig. 2a - D5 V 12, ex-libris label, Christophoro Migazzi
Fig. 2b - Portrait and signature, Christophoro Migazzi
Fig. 3a, 3b - D3 VI 20, double sided, notes of canons, Alba Carolina, June 1780
Fig. 4a - Ex-libris label, fragment, Johannes Fabri, bishop of Vienna, 1540. Uncertain call number.
Fig. 4b - Ex-libris label, Johannes Fabri, bishop of Vienna, 1540
Fig. 5 - U3 VI 20, ex-libris text: Johannes Leonhardus Fleiner

Fig. 1a - D5 VI 11, ex-libris-ul etichetă al episcopului Ignác Batthyány

Fig. 1b - Portretul episcopului Ignác Batthyány cu ștampila Bibliotecii Széchényi, Budapesta

²⁹ Szentiványi 1911, p. 6-7. Trad. din maghiară, prof. drd. Mihai Kovács.

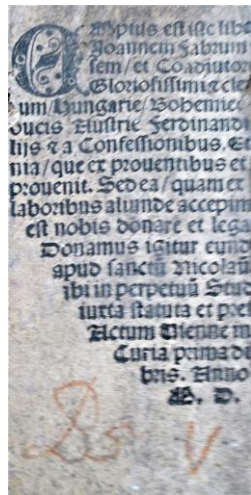

Fig. 2a - D5 V 12, ex-libris etichetă Christophorus Migazzi

Christophorus Migazzi
BM

Fig. 2b - Portret și semnătură, Christophorus Migazzi

Dignus est iste liber per nos Doctorem Joannem Fabrum Episcopum Themiensem et Coadiutorem Noe Civitatis / Excellentissimi et clementissimi Romanorum Hungarie / Bohemaeq; etc. Regis ac Archiducis Austrie Ferdinandi piensissimi a Confiliis et a Confessionibus. Et quidem non ea pecunia / que ex proventibus et censibus Episcopatus proventit. Sed ea / quam ex honestissimis nostris laboribus aliunde accepimus. Proinde liberum est nobis donare et legare cui voluerimus. Donamus igitur Collegio nostro apud sanctum Nicolaum ordinatusq; vobis in perpetuum Studentibus vris iuxta statuta et prescripta nostra. Actum Themi in Episcopali Curia prima die Septembris. Anno salutis. M. D. xxxv.

Fig. 4a-b - Ex-libris-ul episcopului vienez Joannes Fabri, 1540, cota incertă

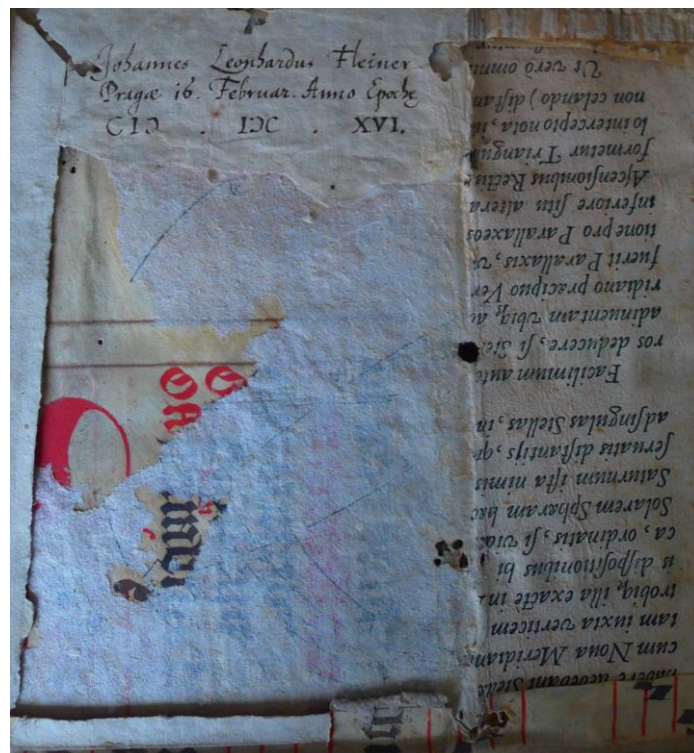

Fig. 5 - U3 VI 20, ex-libris text: Johannes Leonhardus Fleiner

Abrevieri bibliografice

- Albu 2018 - Carmen Albu, „Corpusul legăturilor din piele albă-alaun și pergament refolosit din colecțiile Bibliotecii Academiei Române valorificate în cadrul proiectului Kollart”, în *Biblioteca*, nr 10/ 2018, p. 302-306
- Batthyaneum III - *Biblioteca Batthyaneum la sfârșitul secolului al XIX-lea. Cartea-catalog a lui Varjú Elemér adnotată și comentată*, red. Doina Hendre Biro, București 2014
- Biró 1941 - Biró Vencel, „Gr. Batthyány Ignác. 1741-1798. Emlékezés születésének kétszázéves évfordulóján”, în *Erdélyi tudományos füzetek*, 1941, p. 1-14
- Dârja 1997 - Ileana Dârja, „Din istoria Bibliotecii Batthyaneum. Etapa I: 1798-1826”, în *Apulum*, XXXIV, 1997, p. 341-365
- Dârja 2006 - Ileana Darja, „Incunabule inedite în colecția Bibliotecii Nationale a României - Filiala Batthyaneum din Alba Iulia”, în *Apulum* vol. XLIII/2, 2006, p. 71-85
- Dârja 2011 - Ileana Dârja, „Ex-libris etichetă în colecția Bibliotecii Batthyaneum din Alba Iulia Catalog I (Antiqua)”, articol în formst electronic disponibil la adresa web: <https://docplayer.org/108950546-Ex-libris-eticheta-in-colectiile-bibliotecii-batthyaneum-din-alba-iulia-1.html>
- Gudor 2009 – Gudor Botond, „Proveniența unor ex-librisuri și înscrisuri de posesori în Bibliotheca Batthyany din Alba Iulia în sec. XV-XVIII din perspectiva unei digitizări”, în *Cercetarea și perspectivele digitizării*, ed. Ana Maria Roman-Negoi, Eva Mârza. Cluj-Napoca, 2009, p. 135-162
- Hendre-Biro 2010 - „Rolul Institutului Batthyanian în organizarea manifestărilor științifice de la Alba Iulia din anul 1912”, în *În slujba colecțiilor ecleziastice*, Cluj, 2010, p. 187-198
- Hendre Biro 2010a - „Aspecte privind starea de conservare a manuscriselor pe pergament la Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia”, în *Revista Română de Conservare*, nr.3, 2010, p. 13-21
- Kalauz, 1912 - *Kiállitási Kalauz, Közzéteszi: a Batthyány Intézet*, Gyulafehérvár, 1912
- Kulcsár 1965 - Kulcsár Petrus, *Catalogus incunabulorum Bibliothecae Batthyanyanae*, Szeged, 1965
- Mârza 1988 - Eva Mârza, „Slovenské a české exlibrisy v knižnici Batthyaneum (16.-18. Storočie)”, în *Kniha '85-'86*, 1987, p. 119-123
- Mârza 1994 - Eva Mârza, „Bibliotheca medievalis Levočiana. Un fond de carte de proveniență slovacă în Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia”, în *Apulum*, XXXI, 1994, p. 335-344
- Mârza 1995 - Eva Mârza, „Bibliotheca medievalis Levočiana. Codexuri, incunabule și cărți tipărite”, în *Apulum*, XXXII, 1995, p. 269-278
- Mârza, Mârza 1995 - Eva Mârza, Iacob Mârza, „Bibliotheca Migazziana Viennensis (Sugestii pentru o reconstituire)”, în *A. I. I. A. D. Xenopol*, XXXII, 1995, p. 239-250
- Mârza 1987 - Iacob Mârza, „Catalogul unei biblioteci de la Alba Iulia din secolul al XVIII-lea”, în *Biblioteca și Cercetarea*, XI, 1987, p. 158-182
- Mârza 1990 - Iacob Mârza, „Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia: motivul cărții în ex-libris”, în *Biblioteca*, 1990, I, 4-5, p. 45-48
- Mârza, Știrban, Bogdan 2019 - *Ex-libris. Colecția Mârza*, Alba Iulia, 2019
- Ms. XI 386 - *A Batthyany intézet ügyviteli naplója 1909 szeptember 1-től*, respectiv *A Batthyány könyvtár gyarapodás 1909 szept. 1-től*
- Ms. XI 389 - *Elenchus librorum impressorum Bibliothecae Batthyanyanae*
- Ms. XI 390 - *A Batthyaneum ex-libris Gyűjteményének betürendes leltára*
- Ms. XI 472 - *Liber diurnalis pro librorum ligatione*, 1912 Könyvkötési napló Salomon Sabin könyvkötőnél

- Ms. XI 455 - *Compactura variorum librorum Bibliothecae Batthyanae*
Muckenhaupt, Rozsondai 1999 - Erzsébet Muckenhaupt Marianne Rozsondai, „Historische Bucheinbände aus dem Besitz Joannes Henckels”, în *Gutenberg-Jahrbuch*, 1999, p. 192-224
- Papahagi, Dincă, Mârza 2018 - Adrian Papahagi, Adinel Dincă, Andreea Mârza, *Manuscrisele medievale occidentale din România. Censuș*, Iași, 2018
- Rădulescu, Mârza 1983 - Alexandru Rădulescu, Iacob Mârza, „Ex-libris-ul unui bibliofil vienez din a doua jumătate a secolului al XVIII în patrimoniul cultural al Bibliotecii Batthyaneum”, în *Revista muzeelor și monumentelor*, nr. 5, 1983, p. 61-64
- Rădulescu, Mârza 1985 - Alexandru Rădulescu, Iacob Mârza, „Interioare de bibliotecă în două ex-libris-uri din secolul al XVIII-lea din colecția Bibliothecii Batthyaneum”, în *Revista muzeelor și monumentelor*, nr. 4, 1985, p. 75-78
- Selecká, Monok, 1997 - Eva Selecká, István Monok, *A középkori Locsei Könyvtár. Szerkesztette Monok István*, în *Olvasmánytörténeti dolgozatok*, VII, Szeged, 1997
- Szentiványi 1958 - Robertus Szentiványi, *Catalogus concinnus librorum manuscriptorum Bibliothecae Batthyanae*, Editio quarta retractata ad ducta illuminata, Szeged, 1958
- Știrban 1999 - Sofia Știrban, „Conservarea preventivă a manuscriselor miniate pe pergament”, în *Apulum*, XXXVII, 1999, p. 391-400
- Varjú 1899 - Varjú Elemér, *A Gyulafejérvári Battyány-Könyvtár*, Budapest, 1899

